

O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARIDA O‘ZBEK TILI DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Normo‘minov Sherzod To‘ychiyevich
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Boliyeva Shaxzoda Burxon qizi
Samarqand Davlat Pedagogika Instituti
Tillar fakulteti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘rta ta‘lim maktablarida o‘zbek tili darslarini tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati, mazmuni va samaradorligi yoritilgan. O‘zbek tili darslarida o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, grammatik bilimlarni mustahkamlash, mustaqil fikrlash hamda muloqot madaniyatini shakllantirishda interfaol metodlarning o‘rni alohida tahlil qilingan. Maqolada interfaol ta‘limning o‘quvchi faolligiga, dars sifati va ta‘lim natijalariga ta‘siri, shuningdek, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Bahs-munozara”, “Guruhda ishlash”, “Rol o‘ynash” kabi metodlardan foydalanish imkoniyatlari keng ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, interfaol metod, ta‘lim samaradorligi, nutqiy kompetensiya, grammatik bilim, o‘quvchi faolligi, ijodiy fikrlash, kommunikativ yondashuv.

Kirish

Bugungi kunda ta‘lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri yosh avlodni mustaqil fikrlaydigan, o‘z fikrini aniq va ravon bayon eta oladigan, ijodkor, faol hamda muloqotga kirisha oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, ona tili va o‘zbek tili darslari o‘quvchilarning tafakkuri, nutqi, dunyoqarashi va madaniy saviyasini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

O‘zbek tili darslarida o‘quvchilarga faqat grammatik qoidalarni yodlatish yetarli emas. Asosiy maqsad — o‘quvchilarning til materiallarini ongli o‘zlashtirishi, ularni og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llay olishi, matn tuzish, fikr bildirish, savol-javob qilish, bahslashish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishdir. Bunday natijaga erishishda interfaol metodlardan foydalanish katta ahamiyatga ega.¹

---

1. ¹ O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.

An'anaviy darslarda ko'pincha o'qituvchi faol, o'quvchi esa tinglovchi sifatida ishtirok etadi. Interfaol darslarda esa o'quvchi bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki izlanadi, fikrlaydi, savol beradi, guruhda ishlaydi, o'z fikrini himoya qiladi va amaliy topshiriqlar orqali bilimni mustahkamlaydi. Shu sababli o'zbek tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish ta'lim sifatini oshirishning samarali yo'llaridan biri hisoblanadi.

O'zbek tili darslarida interfaol metodlardan foydalanishning nazariy-pedagogik asoslari

Interfaol ta'lim zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi faol hamkorlikka asoslanadi. "Interfaol" tushunchasi o'zaro faoliyat, birgalikda harakat qilish, muloqotga kirishish degan ma'nolarni anglatadi. Bunday ta'lim jarayonida o'quvchi darsning markaziy ishtirokchisiga aylanadi. O'qituvchi esa bilimni tayyor holda beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va maslahat beruvchi vazifasini bajaradi. O'zbek tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Chunki til darsi faqat qoida va mashqlar yig'indisi emas, balki muloqot, fikrlash, nutqiy faoliyat va ijodiy yondashuv jarayonidir. Agar o'quvchi mavzuni faqat eshitib yoki daftariga yozib olsa, u bilimni yuzaki qabul qilishi mumkin. Ammo u mavzu bo'yicha fikr bildirsa, savol tuzsa, misollar keltirsa, guruhda muhokama qilsa, matn yaratrsa, bu bilim uning ongida ancha mustahkam saqlanadi.²

Interfaol metodlar o'quvchilarning individual xususiyatlarini ham hisobga olish imkonini beradi. Har bir o'quvchining bilim darajasi, fikrlash tezligi, nutqiy faolligi va qiziqishi turlicha bo'ladi. Guruhli ishlar, juftlikda ishlash, rolli o'yinlar, muammoli savollar orqali har bir o'quvchiga o'z imkoniyatini namoyon etish sharoiti yaratiladi. Bu esa darsda faqat faol o'quvchilar emas, balki tortinchoq, sustroq o'quvchilarning ham ishtirok etishiga yordam beradi. O'zbek tili darslarida interfaol metodlar grammatik mavzularni o'zlashtirishda ham samarali hisoblanadi. Masalan, "So'z turkumlari" mavzusida o'quvchilarga faqat ta'rif berish bilan cheklanib qolmasdan, ularni guruhlarga ajratib, ot, sifat, son, fe'l kabi so'z turkumlariga oid misollar topish, gap tuzish, matndan ajratish kabi topshiriqlar berish mumkin. Bunda o'quvchi mavzuni amaliy faoliyat orqali tushunadi.

---

2. ² Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent. 2022

Shuningdek, “Gap bo‘laklari” mavzusida o‘quvchilar berilgan gapni tahlil qilish, ega va kesimni aniqlash, ikkinchi darajali bo‘laklarni topish, gapni kengaytirish yoki qisqartirish kabi vazifalarni bajaradilar. Bu jarayonda ular grammatik bilimlarni faqat yodlamaydi, balki amaliy nutq jarayonida qo‘llashga o‘rganadi. Interfaol metodlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular o‘quvchini mustaqil izlanishga undaydi. O‘quvchi o‘qituvchi bergan ma’lumot bilan cheklanib qolmaydi, balki mavzuga oid misollar topadi, matn ustida ishlaydi, savollarga javob izlaydi, o‘z fikrini dalillar bilan asoslaydi. Bu esa uning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. O‘zbek tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish ta’lim jarayonida demokratik muhit yaratadi. O‘quvchi o‘z fikrini erkin aytishga, boshqalarning fikrini tinglashga, savol berishga va munosabat bildirishga o‘rganadi. Bu holat o‘quvchilarda muloqot madaniyati, nutq odobi va o‘zaro hurmat tuyg‘ularini shakllantiradi.

Interfaol metodlarning o‘quvchilarning nutqiy va ijodiy faolligini rivojlantirishdagi ahamiyati

O‘zbek tili darslarining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishdir. Nutqiy kompetensiya deganda o‘quvchining o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda to‘g‘ri, aniq, izchil va mazmunli bayon eta olish qobiliyati tushuniladi. Interfaol metodlar aynan shu kompetensiyani rivojlantirishda juda muhim vosita hisoblanadi. Masalan, “Bahs-munozara” metodi o‘quvchilarning og‘zaki nutqini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Bu metodda o‘quvchilar ma’lum bir mavzu yuzasidan o‘z fikrlarini bildiradilar, dalillar keltiradilar, qarama-qarshi fikrlarni tinglaydilar va ularga munosabat bildiradilar. Masalan, “Kitob o‘qish inson hayotida qanday ahamiyatga ega?”, “Til — millat ko‘zgusi”, “Internetning foydali va zararli tomonlari” kabi mavzular asosida bahs-munozara tashkil etish mumkin. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning erkin fikrlashi, nutq madaniyati va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.³

“Aqliy hujum” metodi esa yangi mavzuga kirishda yoki o‘tilgan mavzuni mustahkamlashda samarali qo‘llanadi. O‘qituvchi mavzuga oid savol beradi, o‘quvchilar esa qisqa vaqt ichida o‘z fikrlarini bildiradilar. Bu metodning afzalligi shundaki, unda barcha fikrlar qadrlanadi, o‘quvchi xato qilishdan qo‘rqmaydi, erkin fikrlashga o‘rganadi. Masalan, “Sifat

---

3. ³ Husanboyeva Q. Adabiy ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. — Toshkent. 2019.

qanday soʻz turkumi?”, “Matn qanday qismlardan iborat?”, “Nutq madaniyati nima?” kabi savollar orqali oʻquvchilarning dastlabki bilimlari aniqlanadi. “Klaster” metodi oʻquvchilarning mavzuni tizimli tushunishiga yordam beradi. Masalan, “Feʼl” mavzusida klaster tuzishda oʻquvchilar feʼlning soʻroqlari, zamonlari, shaxs-son qoʻshimchalari, boʻlishli va boʻlishsiz shakllari, gapdagi vazifasi haqida fikr yuritadilar. Bu metod oʻquvchilarni mavzu boʻyicha asosiy tushunchalarni bir-biri bilan bogʻlashga oʻrgatadi.

“Insert” metodi esa matn bilan ishlashda juda samarali hisoblanadi. Oʻquvchilar matnни oʻqish davomida oʻzlariga tanish boʻlgan, yangi, tushunarsiz yoki qiziqarli maʼlumotlarni belgilab boradilar. Bu metod oʻquvchini faol oʻqishga, matn mazmunini chuqur anglashga va mustaqil tahlil qilishga undaydi. Oʻzbek tili darslarida badiiy, ilmiy-ommabop yoki publitsistik matnlar bilan ishlashda ushbu metoddan foydalanish maqsadga muvofiqdir. “Rol oʻynash” metodi oʻquvchilarning ogʻzaki nutqini rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega. Oʻquvchilar turli hayotiy vaziyatlarni sahnalashtiradilar. Masalan, “Kutubxonada suhbat”, “Doʻkonda muloqot”, “Mehmon kutish odobi”, “Intervyu olish”, “Oʻqituvchi va oʻquvchi suhbat” kabi rolli vaziyatlar orqali oʻquvchilar til birliklarini tabiiy muloqotda qoʻllashga oʻrganadilar.⁴

Interfaol metodlar yozma nutqni rivojlantirishda ham muhim rol oʻynaydi. Masalan, “Davom ettir”, “Hikoyani yakunla”, “Berilgan soʻzlar asosida matn tuz”, “Rasm asosida hikoya yoz”, “Maqol mazmunini izohla” kabi topshiriqlar oʻquvchilarning ijodiy yozish malakasini shakllantiradi. Bunday topshiriqlar oʻquvchilarning tasavvurini kengaytiradi, soʻz boyligini oshiradi va mustaqil fikrlashga yordam beradi. Oʻzbek tili darslarida ijodiy topshiriqlardan foydalanish oʻquvchilarni faollashtiradi. Masalan, berilgan mavzu asosida qisqa hikoya yozish, dialog tuzish, sheʼr yoki maqol mazmunini izohlash, matnga sarlavha qoʻyish, matnни davom ettirish kabi mashqlar orqali oʻquvchi tilni amaliy qoʻllashga oʻrganadi. Bunday jarayonda oʻquvchi faqat grammatik bilimga ega boʻlib qolmay, balki oʻz fikrini chiroyli va mazmunli ifodalash koʻnikmasini ham egallaydi.

Interfaol metodlar oʻquvchilarda ijodkorlik bilan birga tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi. Oʻquvchi matnни oʻqib, uning mazmuni haqida fikr bildiradi, qahramonlarning harakatlarini baholaydi, muallif gʻoyasini aniqlaydi, oʻz munosabatini bildiradi. Bu esa oʻquvchini

---

4. ⁴ Yoʻldoshev J. Gʻ., Usmonov S. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asoslari. — Toshkent. 2019.

mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatadi. Shuningdek, interfaol metodlar o'quvchilarning bir-biri bilan hamkorlikda ishlash ko'nikmasini shakllantiradi. Guruhli topshiriqlar jarayonida o'quvchilar fikr almashadilar, vazifalarni taqsimlaydilar, bir-biriga yordam beradilar va umumiy natijaga erishishga harakat qiladilar. Bu esa ularda mas'uliyat, hamjihatlik va jamoada ishlash madaniyatini rivojlantiradi.

O'zbek tili darslarida interfaol metodlarni qo'llash samaradorligi va amaliy natijalari

O'zbek tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Chunki bunday metodlar darsni jonlantiradi, o'quvchilarni faollashtiradi va ularning mavzuni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam beradi. Interfaol metodlar orqali tashkil etilgan darslarda o'quvchi dars jarayonida bevosita ishtirok etadi, mustaqil ishlaydi, o'z fikrini bildiradi va bilimni amalda sinab ko'radi. Interfaol metodlarning samaradorligi, avvalo, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishining ortishida namoyon bo'ladi. O'quvchi darsda faqat tinglovchi bo'lib qolmasdan, savollarga javob beradi, topshiriqlar bajaradi, guruh bilan ishlaydi, bahsda qatnashadi. Bu esa dars jarayonini zerikarli emas, balki qiziqarli va faol muhitga aylantiradi.

Masalan, "Sinonim va antonimlar" mavzusini o'rganishda o'quvchilar guruhlarga bo'linadi. Bir guruh sinonim so'zlar, ikkinchi guruh antonim so'zlar, uchinchi guruh esa shu so'zlar ishtirokida gaplar tuzadi. Natijada o'quvchilar mavzuni ham nazariy, ham amaliy jihatdan o'zlashtiradilar. Bunday yondashuv o'quvchilarning so'z boyligini oshiradi va nutqini ravonlashtiradi. "Matn va uning turlari" mavzusida esa o'quvchilarga turli matnlar berilib, ularni tasviriy, hikoya yoki muhokama matni sifatida ajratish topshiriladi. So'ngra har bir guruh o'z fikrini asoslaydi. Bu jarayonda o'quvchilar matn mazmunini tahlil qilish, asosiy fikrni topish, dalil keltirish va xulosa chiqarishga o'rganadilar.

Interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning bilim sifatini oshiradi. Chunki o'quvchi mavzuni eshitish bilan emas, balki bajarish, tahlil qilish, tushuntirish va qo'llash orqali o'zlashtiradi. Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi dars jarayonida qanchalik faol qatnashsa, mavzuni shunchalik yaxshi eslab qoladi. O'zbek tili darslarida interfaol metodlar o'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda ham foydalidir. Masalan, "Xatoni top", "Tinish belgilarini qo'y", "Gapni to'g'ri tuz", "Matnni tahrir qil" kabi topshiriqlar orqali o'quvchilar imlo,

tinish belgilari va grammatik qoidalarga e'tiborli bo'lishni o'rganadilar. Bu esa ularning yozma nutqidagi xatolarni kamaytiradi.

Interfaol metodlarning yana bir samarali jihati shundaki, ular o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, o'qituvchi muammoli savol beradi: "Nima uchun nutqda so'zlarni to'g'ri tanlash muhim?" yoki "Tinish belgilarining noto'g'ri qo'llanishi matn mazmuniga qanday ta'sir qiladi?" O'quvchilar bu savollar ustida o'ylaydilar, o'z fikrlarini bildiradilar va hayotiy misollar keltiradilar. Interfaol metodlar baholash jarayonini ham samarali tashkil etish imkonini beradi. O'qituvchi o'quvchilarning faolligi, guruhdagi ishtiroki, fikr bildirishi, topshiriqni bajarishi va xulosa chiqarishiga qarab ularni baholashi mumkin. Bunday baholash o'quvchilarda faqat yakuniy natija emas, balki jarayondagi ishtirok ham muhim ekanligini anglatadi.

Amaliy jihatdan qaralganda, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning nutqiy faolligi ortadi, darsga qiziqishi kuchayadi, grammatik mavzularni tushunish darajasi yaxshilanadi, yozma va og'zaki nutqdagi xatolar kamayadi. Eng muhimi, o'quvchi o'zbek tilini faqat o'quv predmeti sifatida emas, balki kundalik hayotda zarur bo'lgan muloqot vositasi sifatida anglay boshlaydi. Shu bilan birga, interfaol metodlardan foydalanishda o'qituvchi darsni puxta rejalashtirishi kerak. Har bir metod mavzu mazmuniga, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga va dars maqsadiga mos tanlanishi lozim. Aks holda metod dars samaradorligini oshirish o'rniga vaqtni behuda sarflashga olib kelishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi interfaol metodlarni ongli, maqsadli va tizimli ravishda qo'llashi zarur.

Interfaol metodlarning samarasi o'qituvchining ijodkorligiga ham bog'liq. O'qituvchi bir xil metodlardan doimiy foydalanib qolmasdan, mavzuga qarab turli usullarni uyg'unlashtirishi kerak. Masalan, yangi mavzuni boshlashda "Aqliy hujum", mavzuni tushuntirishda "Klaster", mustahkamlashda "Guruhda ishlash", yakunlashda esa "Refleksiya" metodidan foydalanish mumkin. Bunday yondashuv darsning har bir bosqichini mazmunli tashkil etishga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'rta ta'lim maktablarida o'zbek tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Interfaol metodlar o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etadi, ularning mustaqil fikrlashi, nutqiy faolligi, ijodkorligi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

Interfaol metodlar o'quvchilar o'rtasida hamkorlik, o'zaro hurmat, erkin fikr almashish va sog'lom raqobat muhitini yaratadi. Dars jarayonida har bir o'quvchi o'z imkoniyatini namoyon etadi, fikr bildiradi va umumiy natijaga hissa qo'shadi. Bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun ona tili fanidan milliy o'quv dasturi. — Toshkent, 2021.
3. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. — Toshkent: O'qituvchi.
4. G'ulomov A., Qodirov M. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent. 2022
6. Azizxo'jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent.
7. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. — Toshkent.
8. Husanboyeva Q. Adabiy ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. — Toshkent. 2019.
9. Karimov S. O'zbek tili o'qitish metodikasi. — Toshkent.
10. Yo'ldoshev J. G'., Usmonov S. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asoslari. — Toshkent. 2019.